

PROBLEMATIKA SAMOSTATNÉ PRÁCE STUDENTŮ

PROBLEMS OF INDIVIDUAL STUDENT ASSIGNMENTS

Jana Šindlářová

Anotace:

Významnou část univerzitního vzdělávání tvoří samostatná práce studentů. Článek se zabývá zkušenostmi s ní při výuce sociologie venkova a zemědělství na MZLU v Brně. Zdůrazňuje, že by učitel měl nejen připravit dobré zadání samostatných úkolů pro studenty, ale také jim poskytnout podrobné zhodnocení jejich práce. V opačném případě zůstávají individuální úkoly pouze formalitou bez motivační hodnoty. Nebezpečí nedostačujícího vedení prací učitelem se zvláště může projevit při distanční formě studia.

Anotace:

The very important part of education at universities lies in the student's own work. The article concentrates on author's experience with it in teaching rural sociology at MUA in Brno. The teacher should pay attention not only to the good preparation of individual assignments, but also to giving detailed assessment to students. Otherwise the student individual work remains like a purely formal matter without any motivation value. The risk of insufficient teacher's supervision could be especially evident in distance university education form.

Klíčová slova:

vzdělávání, sociologie venkova a zemědělství, samostatná práce studentů, zpětná vazba, PEF MZLU v Brně, úloha učitelů VŠ

Key words:

education, rural sociology, individual student assignments, feedback, Faculty of Economics - Mendel University of Agriculture and Forestry in Brno, role of university teachers

Úvod

Samostatná práce studentů je považována bezesporu za důležitý prvek studia. Pojem můžeme chápat buď jako proces, kdy si student osvojuje určité znalosti sám bez učitele, dále za jeho pomoci a vedení (např. student „nastuduje“ probrané téma), nebo jako výsledek, produkt určitého zadání.

Cíle zadání samostatných úkolů mohou být definovány různě: od snahy ověřit si získané poznatky a upevnit je přes získání potřebných dovedností až k doplnění celých partií studijní látky, které by jinak chyběly. Na vysokých školách je častá další funkce samostatných prací – stávají se součástí hodnocení studenta, ať už jako splnění podmínky pro zápočet, tak jako část nebo celý výsledek zkoušky.

S posílením moderních trendů ve vzdělávání a s větším důrazem na distanční a kombinované formy vzdělávání značně nabyla individuální práce studentů na významu. Pro učitele to znamená vyzkoušet účinnost různých forem samostatných úkolů, jejich návaznost na výuku i mezi sebou a v neposlední řadě přesvědčit se i o významu zpětné vazby ke studentům při vyhodnocení úkolů.

Cíl a metodika

Príspevek chce uvést príklad využití samostatných úkolů na základě několikaleté zkušenosti s nimi v sociologických předmětech, zvláště v Sociologii venkova a zemědělství na MZLU v Brně. Odlišíme však zadávání samostatné práce studentům v hodinách výuky a

mimo výuku. Příspěvek se nebude zabývat aktivizací studentů pomocí úkolů přímo ve cvičeních a seminářích, ale věnuje se úkolům, které studenti zpracují v době mimo výuku. Jako podstatné se však jeví, že i tyto „samostatné“ úkoly by měly být v době výuky konzultovány, komentovány a připomínkovány v průběhu jejich tvorby, což klade značné nároky na čas učitele i na čas výuky. Dodržení podmínky návaznosti a zpětné vazby, poskytované studentovi, je samozřejmě mnohem reálnější u prezenčního studia, zatímco časové dispozice jsou objektivní překážkou u studia distančního i kombinovaného.

Současná podoba samostatných úkolů v sociologických předmětech (povinný předmět Sociologie, volitelné předměty Sociologie venkova a od r. 2001 Regionální sociologie) vychází z metody srovnávání „úspěšnosti“ úkolů od r. 1990/91 do současné doby. Úspěšnost je pojem relativní a můžeme ji chápat např. jako jasnost zadání pro studenty, (porozumění), snahu zadání naplnit (i iniciativu v interpretaci zadání), originalitu pojetí úkolu, korektnost případné práce s literaturou, kulturu formální stránky práce včetně dodržení rozsahu. Snaha o nadprůměrné splnění úkolu se často spojila se zájmem studenta o téma úkolu. Proto vidím souvislost mezi dobře zadanými a kontrolovanými samostatnými úkoly a mezi motivací studenta pro vyučovaný předmět. Postupná krystalizace úkolů je obecně vlastně aplikací experimentální metody a metody srovnávací při odlišení úkolů pro jednotlivé předměty. Významné je i časové hledisko při hledání optimální míry návaznosti úkolů a různého stupně samostatnosti práce.

Je možno konstatovat, že úkoly prošly řadou změn jak formou, tak obsahem. Současná podoba dospěla k diferenciaci mezi povinnými a volitelnými předměty v tom smyslu, že samostatné úkoly u volitelných, zvl. u Sociologie venkova, jsou početnější a náročnější na čas studenta i učitele.

Výsledky

V rámci nutné stručnosti se zmíním pouze o současné podobě úkolů, které studenti samostatně zpracovávali v předmětu Sociologie venkova a zemědělství. Po různých variantách frekvence úkolů se osvědčil počet celkem tří samostatných úkolů během semestru, ty však byly různé svou náročností i mírou samostatnosti. Současně je důležité, jestliže každý úkol má jiný charakter a studenti tak zvládají různorodé typy samostatné práce. Tím se mění i podíl vedení a dohledu učitele.

Nejjednodušší a nejméně samostatný je první úkol: jeho základ je připraven ve cvičení, kdy každý sestaví otázky pro krátkou sondu do názorů kolegů na nějaké konkrétní téma z oblasti sociologie venkova a tyto názory od každého kolegy také zjistí. Vybrat téma otázek bylo pro některé studenty časově náročné. Samostatně pak studenti získané odpovědi sondy vyhodnotí, komentují a shrnou. Samozřejmě během sestavování otázek a při jejich vyhodnocování je vhodná a potřebná konzultace s učitelem. V této souvislosti se po prvé definuje formální kultura požadovaná pro splnění zadané práce. (Poznámka: je zřetelný velký pozitivní posun v tomto směru proti úrovni úkolů, odevzdávaných týmiž studenty v 1. ročníku v rámci jediného úkolu v povinném předmětu Sociologie.)

Tvorba otázek pro sondu navazuje na již absolvovanou výuku z obecné sociologie, kde studenti rovněž v malém rozsahu procvičují tvorbu otázek pro dotazník. Posun je však v tom, že dané otázky tentokrát musí posluchači také položit respondentům a nejjednodušší formou pak vyhodnotit. Je pro ně pak velmi názorné, jakých chyb se při formulaci otázky dopustili, jak rozsáhlých informací se dočkají po otázce volné a po uzavřené, stejně jako se přesvědčí, jak se který typ otázek lehce nebo obtížněji vyhodnocuje. Během let se ukazuje, že takto získaná „zkušenost“ a „řemeslo“ se nezapomínají a projeví se vyšší kvalitou dotazníků, které sestavují posluchači i v rámci jiných předmětů, příp. pro účely svých diplomových prací. Využíváme již vypracovaných sond později ve výuce pro vzájemnou oponenturu prací a doplňující návrhy k otázkám a tím se zvýší množství konkrétního materiálu, se kterým přijdou posluchači do kontaktu.

Další samostatná práce spočívá v úvaze a argumentaci názorů. Studenti je vypracují na téma inspirované článkem o venkovu. Jejich úkolem je souhlasit, komentovat nebo polemizovat s tvrzeními autora vybraného článku, vždy s argumentací. V posledních třech letech byl k tomuto účelu použit článek B. Blažka „Venkov je jiná civilizace“. Posluchači na něj mají reagovat a v závěru sami odpovědět na otázku, která je názvem samostatné práce: „Je venkov jiná civilizace?“. Po počátcích, kdy většina studentů víceméně opakovala nebo interpretovala tvrzení obsažená v článku, bylo zpřesňováno postupně zadání tak, aby skutečně vedlo k samostatnému uvažování a článek se stále více stával hlavně osnovou, inspirací. I u tohoto úkolu předcházelo cvičení a přednáška, navozující obsah tématu.

Posluchači, kteří nemají s venkovem osobní zkušenost (bývá jich v tomto volitelném předmětu velmi málo), vycházeli při komentování tezí článku ze svých obecných představ a stereotypů, takže se někdy cítili zaskočení tvrzením např. o nesentimentálním vztahu venkovanů k přírodě a apriorně s ním nesouhlasili. Ještě zaujatěji reaguje obvykle velká část studentů spojených nějakou vazbou s venkovem na tvrzení článku, ze kterých vyvozují nějaké podceňování nebo primitivnost chování lidí (např. o střetu venkovských a městských norem). Ve své práci pak bouřlivě „hájí“ venkov proti údajné neznalosti a přezíravosti autora článku, ačkoliv ten je obhájcem venkova a jeho specifčnosti. V každém případě vede úvaha nad inspirativním článkem k zamyšlení posluchačů, k uvádění příkladů pro tvrzení a k hledání vlastního stanoviska.

U tohoto úkolu má zpětná vazba podobu poznámek, slovního hodnocení a otázek, které učitel píše přímo do vypracovaného textu úvahy (některé může posluchač zodpovědět při rozpravě během zkoušky – viz dále). Dále u jednotlivých bodů úvahy (po jejím napsání) posluchači diskutují mezi sebou rozdělení do skupiny zastánců určitého názoru a odpůrců a shromažďují své argumenty. Ve skupinovém dialogu si tak tříbí své názory a obohacují je o další argumenty i protiargumenty. S řadou faktů, které by jinak musely být prezentovány ve výkladu učitele, se studenti seznámí během plnění tohoto samostatného úkolu sami, s pomocí kolegů a učitel může pouze téma doplnit. Kromě formování postoje, často s citovým zaujetím, je důležité rozvíjení vědomostí.

Třetí a poslední úkol je nejnáročnější na samostatný přístup studentů. Je označen jako seminární práce, a proto je zadán již na začátku semestru, aby posluchači měli dostatek času jej připravit i v případě potřeby konzultovat. Protože během zmíněného semestru předtím plní dva výše uvedené úkoly, získávají postupně představu o obsahových i formálních nárocích, obvyklých v předmětu. Seminární práce má téma „Sociologická charakteristika vybrané vesnice“. Výběr obce závisí zcela na posluchačově přání, často byl konzultován (např. z obavy, zda není na překážku výběru vyšší počet obyvatel než 2 000) a pokud měli posluchači osobní vztah k nějaké vesnici (bydliště, prarodiče, chalupa...), vždy měli zájem vybrat tuto obec.

Zajímavý posun nastává během semestru v tom, jak chápou posluchači vymezení pojmu „sociologická charakteristika“. V zadání jsou pouze upozornění, že se nejedná o historické, ekonomické, statistické apod. zaměření. Z negativního definování plyne snaha o výčet toho, čeho by si na dané vesnici měli všimnout. Zpravidla se jednak dotazují na správnost svých konceptů, jednak mají zájem se podívat na některé minulé práce. Určitou nejasností, kterou jim název práce přináší, dospíváme nezáměrně k tomu, že se práci nevěnují až těsně před termínem, ale dlouhodoběji.

Tato monografická práce posluchačů je jejich nejsamostatnější a mají v ní největší prostor k vlastnímu originálnímu pojetí. Z minulých let je tradičně známo, že úroveň zpracování se promítne i do celkové klasifikace posluchače a je předmětem rozpravy při zkoušce. Pravděpodobně i z tohoto důvodu se v posledních letech jeví úroveň prací vzestupně po stránce obsahové i formální. Projevuje se v nich stále více i osobní zaujetí a vztah, hledání zdrojů informací i u pamětníků a „zdobení“ práce kvalitními fotografiemi.

Diskuse

Rozprava o všech samostatných pracích posluchače s důrazem na poslední, seminární práci, doplňuje hodnocení, které student získá písemným vědomostním testem. Kromě toho, že velmi často to znamená „body“ v jeho prospěch, přispívají takto hodnocené a využívané samostatné úkoly ke zvýšení pečlivosti posluchačů v dalších ročnících. Jestliže posluchači vědí, že se učitel při závěrečné rozpravě může na cokoli z jejich práce zeptat a přát si např. vysvětlení, snižuje se tendence ledabylého přejímání nejistých údajů nebo tvrzení. Posluchači se rovněž učí důsledně citovat zdroje údajů a odlišit převzaté od vlastních názorů. (Potřebnost určité praxe v tomto směru dosvědčuje i úroveň některých diplomových prací.) Plnění řady zadaných úkolů i jejich úprava jsou nyní ulehčeny využitím informačních technologií.

Základní překážkou toho, aby samostatná práce posluchačů byla zastoupena v potřebné míře a s potřebným ohlasem, je ovšem enormní časová náročnost podobného postupu pro učitele. Z tohoto pohledu je nutné jednak omezit i formálně při zadání rozsah práce, jednak vyzkoušet únosnost počtu a náročnosti zadaných úkolů jak z hlediska studenta (i v dalších předmětech dostanou zadané úkoly), tak z hlediska toho, aby vůbec učitel byl časově schopen vypracované texty přečíst a zhodnotit. Informace o tom, že práci nikdo nečte a je jen formálním požadavkem, jsou demoralizující pro studenta a obecně se rychle rozšíří, jak je známo. Pokud se na druhé straně podaří studenty přesvědčit o odezvě jejich prací, může to posílit jejich motivaci ke studiu.

Závěr

Samostatná práce studentů je na vysokých školách nenahraditelnou podmínkou získávání potřebných vědomostí. Vystupuje v mnoha podobách: jako individuální příprava na zkoušky z jednotlivých studijních předmětů, jako plnění připravených úkolů během realizované výuky při seminární formě a také jako vypracování úkolů zadaných studentovi mimo dobu výuky. Hlavně tyto posledně jmenované úkoly mohou vyžadovat rozdílnou míru vedení učitelem. Vysokoškolské vzdělávání se jistě bude lišit od středoškolského mj. velkou samostatností práce studenta.

V žádném případě by však neměla studentovi chybět informace, jak je jeho práce hodnocena, jaké jsou k ní připomínky a v čem např. nesplňuje očekávání. Tento samozřejmý požadavek v praxi naráží na limity uskutečnitelnosti v daných časových mezích, např. při velkých počtech studentů u povinných předmětů nebo při distančním vzdělávání. V těchto případech se jeví nutnost využít již zmíněné různorodosti možných samostatných prací – např. zadáváním drobnějších úkolů, které je možno rámcově vyhodnotit již během výuky. Ve volitelných předmětech s nižšími počty studentů a všude tam, kde je to z časových dispozic možné, přináší však dobrá příprava a důsledné vyhodnocování zadaných samostatných úkolů studentům značný užitek. Pohled na počet i rozsah zadaných prací by však měl být reálný.

Literatura:

Linhartová,D., Pedagogická komunikace pro učitele, 2001, Brno: MZLU, 74 s., ISBN 80-7157-556-9

Mareš,J., Gavora,P., Pedagogický slovník. 1999,Praha: Portál, s.83. ISBN 80-7178-310-2

Šindlářová,J., Sociologický dotazník a pedagogická práce na vysoké škole. 1997, In: Agrární perspektivy VI, Praha: PEF ČZU, s. 533-536. ISBN 80-213-0368-9